

DEÁK ÁGNES

Egy régi politikai rendszerváltás és az államrendőrség – 1867*

Bécsben 1867 januárjában már intenzív tárgyalások folytak, melyek közvetlenül előkészítették az Andrássy Gyula gróf vezette magyar kormány kinevezését február 17-én és annak nyomán a politikai intézményrendszer teljes átalakítását, mai szóval a politikai rendszervált(oz)ást. A rendőri szervezet azonban már csak tehetetlenségi nyomatéka folytán is a régi mederben folytatta működését. Joseph Worafka pest-budai rendőrigazgató ontotta a bécsi minisztérium számára a bizalmas forrásból származó információkat az országgyűlési tárgyalásokról, az elégedetlenségről tanúskodó lakossági megjegyzésekről és így tovább. E napi rutin sodrásában február 20-án még azt is kérte a már éppen csak létező, az ügyek átadásával bajlódó helytartótanács elnökségétől, hogy mivel 400 forint híján elköltötte a január eleje óta számára átutalt 3000 forintnyi bizalmi pénzalap összeget (*Vertrauensgeld*) – amelyből mindenekelőtt informátorainak fizetését fedezte –, további 3000 forintot utaljanak ki a részére. A rendőrminisztérium azonban közölte a helytartótanács elnökségével, hogy az új viszonyok között ezt nem látja indokoltnak, sőt a megmaradt 400 forintról is sürgősen kéri az elszámolást. Erről értesítik közvetlenül Worafkát is, azonban azt is hozzátesszük, hogy a jövőben az államrendőrségi alapból közvetlenül a minisztériumtól – azaz a helytartótanács, illetve a magyar minisztérium megkerülésével – részesedhet majd.¹ Ez persze közvetett biztatást is jelentett az informátori hálózat további működtetésére.

---

* A Teleki Intézet 2006. évi, Fogalomváltozatok. Társadalmi egyenlőtlenség, ügynökkérdés, nemzeti és politikai közösség Közép-Európában c. konferenciáján elhangzott előadás kibővített és szerkesztett változata. A tanulmány a Habsburg-kori Kutatások Közalapítvány támogatásával készült.

1 Hogy milyen intenzív információgyűjtés folyt, mutatja, hogy jan. elején kapta Worafka az első részletet, 1200 Ft-ot, s a hónap közepén már igényelte a további 1800 Ft-ot. Jelentése szerint az összesen 3000 Ft-ból 1200 Ft-ot utalt ki az aradi, temesvári, kassai és debreceni rendőrbizottságnak, ill. a pozsonyi rendőrigazgatóságnak. Worafka jelentése a helytartótanács elnökségéhez, Pest, 1867. febr. 20., a helytartótanács levele a rendőrminisztérium elnökségéhez, Buda, 1867. febr. 22., levélfogalmazvány a helytartótanács elnökségéhez, ill. Worafkához, Bécs, 1867. febr. 25. (német nyelvűek) Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA), Außenministerium, Informationsbüro (= IB) BM Akten 1230/1867. A febr. 25-i levelet ld. még: Magyar Országos Levéltár (= MOL) D 191 M. kir. helytartótanács elnöki iratok, 24.IV.1867.

De más vonatkozásban is igyekezett a rendőrminisztérium intézkedni a magyar kormány háta mögött. Február 22-én Andrássy és a belügyminisztérium vezetője, Wenckheim Béla báró szóban arra utasította a magyarországi rendőri szervezet első embereként Worafkát, hogy további utasításig folytassa hivatali működését.² Ugyanezen a napon azonban a rendőrminisztériumban a következő utasítást fogalmazták meg Worafka számára: „Ahogy Magyarországon a körülmények alakulnak, könnyen meglehet, hogy bekövetkezik az a pillanat, amikor a még létező császári-királyi rendőri hatóságoknak azonnal be kell szüntetniük tevékenységüket. Erre az esetre tekintettel szükséges, hogy az ügyöknézésben már most előkészületeket tegyünk, hogy a használható és megbízható ügyöknéket zavar nélkül azonnal innen közvetlenül át tudjuk venni. Ezért felkérem Önt, hogy tegye meg a szükséges lépéseket arra, hogy adott esetben késlekedés nélkül képes legyen az ilyen levelezők átadását lebonyolítani. [...] A kevésbé használható ügyöknéket egyébként is kénytelenek vagyunk sorsukra hagyni.”³ A levelezői intézmény távolról sem volt új, 1848 előtt, amikor a bécsi rendőrminisztérium jogköre Magyarországra nem terjedt ki, s nem létezett az ország területén rendőrségi intézmény, ez volt az ügynöki működés általánosan jellemző formája. 1849 után, amikor létrejöttek Magyarország területén a császári rendőri hatóságok, azok vezetői (rendőrigazgatók, rendőrbiztosok) saját ügyöknéket alkalmaztak, akikről időről időre jelentést küldtek a rendőrminiszternek; emellett azonban a minisztériumnak ekkor is voltak közvetlen levelezői. Egy 1867. tavaszi összeírás szerint Magyarországról akkor 14 főt tartottak nyilván központi levelezőként.⁴

Ezután Worafka március folyamán bekérte a neki alárendelt Eduard Podolsky pozsonyi rendőrigazgatótól, illetve a rendőrbiztoságok vezetőitől az általuk alkalmazott ügyökné adatait, annak feltüntetésével, közülük ki lehet alkalmas arra, hogy közvetlenül, napi irányítás nélkül a bécsi rendőrminisztérium levelezője legyen, azt vállalja-e az illető, s ha igen, milyen feltételekkel.

Közben a bécsi kormányzat igyekezett gondoskodni a használhatónak ítélt magyarországi rendőrhivatalnokok jövőjéről is. Március 8-án Friedrich Ferdinand Beust báró osztrák miniszterelnök–külgügyminiszter Andrássyhoz intézett iratában kifejtette: a magyarországi rendőri szervezet utasította, hogy amúgy is csak az államrendőrségi ügyekre korlátozódó tevékenységüket a jelenlegi tényállás „tapintatos figyelembevételével” Andrássy későbbi rendelkezéséig folytassák. Emellett Andrássy jóindulatába ajánlotta a nehéz helyzetbe került rendőrségi hivatalnokokat, hivatkozva arra, hogy a közel 80 fő közül 35-en magyarországi születésűek, bírják a magyar nyelvet, praktikus ismeretekkel rendelkeznek, így alkalmasak lennének arra, hogy a megalakuló magyar rendőri–közigazgatási szervek alkalmazzák őket.⁵

2 Worafka jelentése a rendőrminisztériumhoz, Pest, 1867. márc. 10. (német nyelvű) HHHStA, IB, BM 1572/1867.

3 HHHStA, IB, BM 1230/1867.

4 HHHStA, IB, BM 2363/1867.

5 Beust átirata Andrássy Gyulához, Bécs, 1867. márc. 8. (német nyelvű) MOL K 148 Belügyminisztérium, elnöki iratok, 1867-IV-523.

Március 9-én a magyar minisztertanács ülésén Wenckheim belügyminiszter be is jelentette, hogy Worafkát Bécsből utasították, hogy a magyar kormány rendelkezéseit várja, aminek folytán Worafka a belügyminiszter „rendelkezése alá helyezte” magát. A minisztertanács ekkor arról határozott, hogy egyelőre valamennyi rendőri szerv folytassa tevékenységét.⁶ A külső szimbólumokban azonban már észrevehető volt e téren is a rendszerváltásra való előkészület: a pesti rendőrigazgatóság házáról levették a sasos császári címert, a kapu előtt már nem állt őr, megszűnt az időszaki sajtó rendőri ellenőrzése is.⁷

Március 17-én az uralkodó elnökletével újabb ülést tartott a magyar kormány, melyen határoztak a belügyminisztériumon belül egy rendőri ügyosztály létrehozásáról. A határozat szerint a rendőri szervek közül néhányat feloszlattak, máshol viszont új kirendeltségeket hoznak létre, főképp a határokhoz közel, például Újvidéken és Brassóban, a használható hivatalnokokat tovább alkalmazzzák. Hogy a részleteket kidolgozzák, az uralkodó kilátásba helyezte, hogy Pest–Budára érkezik hamarosan Schäfer Pál lovag, a bécsi rendőrminisztérium hivatalnoka, hogy tanácskozzék a szervezeti kérdésekről. Ugyanezen az ülésen határozat született a magyarországi csendőri szervezet teljes feloszlásáról is.⁸

A minisztertanács április 3-i ülésén fogadta el a belügyminiszteri előterjesztést a rendőri ügyosztály szervezetéről.⁹ Ezt követően nyújtotta be Wenckheim részletes előterjesztését az uralkodó számára április 4-én.¹⁰ Ebben beszámol arról, hogy Schäfer valóban megérkezett Pestre, hogy „engemet a kívánt felvilágosításokkal lásson el és tanácsával támogasson”. A vele kötött megállapodás szerint a belügyminisztérium rendőri ügyosztálya alá tartozik majd a „magasabb államrendőrség kezelése” s mindazon ügyek, melyeket korábban a helytartótanács elnöki irodájában intéztek. Schäfer javasolta, hogy az ügyosztály négy egységre tagozódjon, élén egy osztályfőnökkel. Ezzel Wenckheim is egyetértett. A javaslat tartalmazza a fennálló rendőri szervek feloszlását, s helyettük, különösen a határszéleken, az osztálynak közvetlenül alárendelt úgynevezett kirendeltségek (*expositurak*) létrehozását (például Újvidéken és Brassóban – erősített-

6 Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867. márc. 9. MOL K 27.

7 A pesti rendőrigazgatóság. 1848 1867. márc. 14. 4.

8 Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867. márc. 17. MOL K 27. Vö. *Botos János*: A Magyar királyi Belügyminisztérium a dualizmus korszakában. Bp. 1994. 6. Schäfer korábban a helytartótanács tanácsosa volt, részt vett pl. a Nedeczky–Beniczky-féle szervezkedés felszámolásáról tartott tanácskozásokon is 1864 tavaszán. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek meglehetősen szűkszavúan foglalkoznak csak a rendőrség szervezésének kérdéseivel. Az egyik résztvevő, Lónyay Menyhért pénzügyminiszter naplójából azonban tudjuk, hogy általános gyakorlat volt az, hogy a kényesebbnek ítélt témákról csak szűkszavúan vagy egyáltalán nem emlékeztek meg a hivatalos jegyzőkönyvben: „A magyar minisztertanácsnál behozott szokás, hogy a legfontosabb kérdések rendszeresen jegyzőkönyv nélkül tárgyaltnak, és így a tanácskozás kezdetén magunk voltunk, s annak eredménye jegyzőkönyvbe nem is vétetett fel.” 1869. márc. 25-i bejegyzés. MOL mikrofilm-tár 37 155. tekercs.

9 Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867. ápr. 3. MOL K 27. Az előterjesztést Szlávy József belügyminisztériumi államtitkár dolgozta ki. Vö. *Botos J.*: i. m. 8.

10 Az előterjesztés magyar nyelvű változatát ld. MOL K 148 1867-IV-813.

te meg az előterjesztés). A javaslat még tartalmazta, hogy a feloszlott szervek hivatalnokai közül „némelyeket” alkalmaznának a belügyminisztériumban, másokat viszont nyugállományba kellene helyezni, illetve a birodalom valamely más pontján alkalmazni. Továbbá kérte Wenckheim az uralkodót, hogy határozzák meg az 1867-re szóló költségvetést a magyarországi államrendőrség számára. A mellékelt német nyelvű szervezeti felépítési terv szerint az első alosztály foglalkozott az államrendőrségi ügyekkel. „Ennek az alosztálynak kell foglalkoznia a teljes belső magasabb államrendőrséggel. Feladatai közé tartozik a nyilvános nyugalmat és az állam biztonságát fenyegető veszélyek feltárása és azok kezelése – származzanak ezen veszélyek forradalmi vágyak követéséből, a felforgató párt ügynökeinek tevékenységéből, titkos összeköttetésekből, a törvényesen működő egyesületek túlkapásaiból, amennyiben azokat rendes úton nem lehet felelősségre vonni, a pártok törvényesen tiltott tevékenységéből és így tovább. Speciális feladatok. Az ügynöki tevékenység vezetése, mégpedig mind annak működtetését, mind pedig a konfidensek tevékenységének szabályozását illetően. Ezt a tevékenységet minden irányba ki kell terjeszteni, és a bizalmiak megfelelő vezetése érdekében a körülményeknek megfelelően személyes vagy írásos érintkezést fenntartani velük. (További információkat majd szóban.) Továbbá a befutó jelentések fogadása, feldolgozása és kiértékelése, épp úgy, ahogy általában véve a beérkező anyag további hasznosítása, alsóbb fokú szerveknek adandó utasítás kibocsátása, más minisztériumok vagy központi hivatalok értesítése, szükséges esetben a rendőri ügyosztály más alosztályainak értesítése is. Továbbá a bizalmiak tevékenységének s a nyert fontosabb információk pontos ellenőrzése (mivel sok polyva is érkezni fog, ahogy ez elkerülhetetlen), ezért a konfidens jelentések iktatása és célszerű időleges megőrzése oly módon, hogy szükséges esetben az információk előhívása a bizalmiak jelentéseiből ne járjon nehézségekkel s idővesztéssel sem. Pénzügyek, az államrendőrségi pénzalap kiadásainak kezelése. A gyanús utazók megfelelő felügyeletének biztosítása céljából ez az alosztály jelentéseket készít az utazókról, el kell rendelni, hogy mely helységekből kell bekérni ilyen jellegű információkat. Végezetül ez az alosztály kezeli a távirati titkos kulcsot, sifrírzza és desifrírzza a táviratokat. (Közelebbit szóban.)”¹¹ Az uralkodó négy nappal később, április 8-án jóváhagyta az előterjesztést.¹² A fent

11 Idézet az előterjesztés német nyelvű mellékletéből. Uo.

12 Az előterjesztés szerint a második alosztályhoz tartoztak a belső személyi ügyek: a tisztviselők alkalmazása, nyugdíjaztatása, szabadságolása, az özvegyek és árvák ügyei, a nyilvános kiadások adminisztrációja, a belső ügyiratkezelés. A harmadik ügyosztály legfontosabb teendői: útlével-ügyek, bejelentési kötelezettség, az egyesületek és a vasutak felügyelete, a belső rendfenntartás, az alárendelt szervek felügyelete az államrendőrségi ügyek kivételével, a Rendőri Híradó kiadása. A negyedik alosztály feladatköréhez tartozott a sajtórendészet (összekötő szerep a miniszterelnöki sajtóirodával) és a színházrendészet. Úgy tűnik azonban, hogy végül nem jött létre a négy alosztályra való tagozódás. 1867 első felében egyetlen „rendőri osztály” létezett, 1867. aug. 26-án az kettévált „államrendőri osztály”-ra és „közrendészeti osztály”-ra. Vö. *Botos J.*: i. m. 9.; *A Központi Államigazgatás tisztségviselői a dualizmus korában.* 2. Összeáll. Székely Vera. Kézirat. Bp. 1980.

idézett sorok arról tanúskodnak, hogy az Andrássy-kormány a magyar állami rendőri szervezet felállításának egyik elemeként egyáltalán nem zárkózott el a „saját” rendőrségi informátori hálózat kiépítésének gondolatától. A dualizmus évtizedeinek „hivatalos” liberális álláspontja, miszerint a szabad sajtó viszonyai között nincs szükség titkolt információszerezésre, még egyáltalán nem hatotta át a kormányzati férfiakat. Az is lehetséges persze, hogy Wenckheimék egyszerűen Schäfer lovag ajánlott alapelveire támaszkodtak, azokat egyszerűen átvették ebben az előterjesztésben, anélkül, hogy komolyan tervezték volna saját informátori rendszer felállítását – aligha lehetett kidolgozott, részleteiben átgondolt tervük ekkor. A rendőri ügyosztály tervezett felépítése például gyakorlatilag lemásolja a bécsi rendőrminisztérium felépítését és munkamegosztási sémáit. A különbség csupán annyi, hogy a rendőrminisztériumnak csak három ügyosztálya volt, s a színházi és a sajtóügyek irányítása a miniszter elnöki irodájának feladatkörébe tartozott. Tulajdonképpen az előterjesztéshez csatolt német nyelvű hatásköri leírás – így a konfidensi hálózatra vonatkozó rész is – pusztán a bécsi rendőrminisztérium hatásköri leírásának egy-egy ponton kismértékben módosított szövegvariánsa.¹³ Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a két legkényesebb ponton, az informátori rendszer működtetésének és irányításának elveinél, illetve a titkos üzenetek sifírozásánál Wenckheim nem kívánta papírra bízni mondanivalóját, szóbeli kiegészítéseket ígért, ami meglehetősen szokatlan az uralkodónak benyújtott előterjesztésekben.

Beust április közepe táján kérte a rendőri szervek feloszlata pontos időpontjának közlését, újra a magyar kormány jóindulatába ajánlotta a magyarországi születésű rendőrhivatalnokokat. Mint írja, intézkedett arról, hogy a császári rendőrhivatalok irataiból szolgáltatassák ki a magyar miniszterelnöki hivatal részére az „iktatókönyveket a mutatókönyvekkel együtt, az államrendőrségi ügyekre általában vonatkozó feljegyzéseket, különösen azokat, melyek az olaszországi magyar légió tagjaira, az emisszáriusnak minősített személyekre stb. vonatkoznak, továbbá a sajtó-, az egyesületi és a fegyverügyekre vonatkozó rendelkezésre álló aktákat”.¹⁴ Nem került tehát sor a teljes iratanyag átadására, az informátori rendszer működésével közvetlenül összefüggő iratok minden bizonnyal Bécsbe vándoroltak. Néhány nappal később Beust értesítette Wenckheimet, hogy az államrendőrségi alapból 1867 fennmaradó hónapjaira a magyar kormány részére összesen 41 800 forintot tud rendelkezésre bocsátani, havi részletekben (Erdély és Horvátország kiadásait is ebből kellett finanszírozni).¹⁵

Wenckheim a császári rendőri szervek feloszlataát 1867. április végi határidővel rendelte el. Április 30-án a minisztertanács ülésén előterjesztette személyi

13 „Organisation des Polizeiministeriums”. HHStA, IB, BM 1313/1866.

14 Beust átirata Wenckheim Bélához, Bécs, 1867. ápr. 17. (német nyelvű) MOL K 148 1867-IV-813.

15 Beust átirata Wenckheim Bélához, Bécs, 1867. ápr. 19. (német nyelvű) MOL K 148 1867-IV-813.

javaslatait a belügyminisztérium állományára.¹⁶ A pest–budai rendőrigazgatóság személyi állományából Wenckheim eredetileg három főt kívánt alkalmazni: Pulz Károlyt, aki a sajtóügyekkel foglalkozott, Klemens Hillert, aki például az ügynök ügyekben is Worafka jobbkeze volt, valamint Bizenti Frigyes, aki a Schmerling-provizórium idején Pest város főkapitányi tisztét töltötte be. Hillert azonban áprilisban kinevezték a bécsi rendőrminisztérium főbiztosává, Pulz és Bizenti alkalmazása ellen pedig heves sajtókampány indult,¹⁷ végül Beusttal való előzetes konzultáció után július 19-én Wenckheim jelezte Pulznak, hogy nem tart igényt továbbra „időleges szolgálatá”-ra.¹⁸ Pulzot ezt követően az uralkodó szeptemberben rendőrfőbiztosnak nevezte ki, de alkalmazásáról nem tudunk.¹⁹ A minisztériumon belül az államrendőrségi ügyek kezelése Ráday Gedeon gróf osztálytanácsos kezébe került.²⁰

Közben a tavaszi hónapokban sorra távoztak az országból a korábbi rendőri vezetők. Az uralkodó még 1866. január 19-én kiadott intézkedése folytán a feloszlott rendőri hivatalok tisztviselői további rendelkezésig tovább kapták juttatásaikat.²¹ Worafkát nyugállományba helyezték, az újságok is hírül adták, hogy Pesten kíván letelepedni. Az uralkodó ráadásul februárban harmadosztályú vas-koronarenddel tüntette ki, amit persze a magyar sajtó nem mulasztott el csípős hangon kommentálni: „a legnagyobb örömmel természetesen csak arra gondolhatunk, hogy most már nincs velünk semmi dolga, s nem történik az, hogy oly férfiú, ki egy kukkot sem tud magyarul, bíraskodik elsősorban a magyar könyvek és lapok felett”.²² Wilhelm Marx kassai rendőrigazgatót – aki 1865 őszén maga

16 Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867. ápr. 30. MOL K 27.

17 Először a konzervatív Pesti Hírnök jelentette a hírt, s egyedüliként nyilatkozott pozitívan Pulz és Bizenti „hazánkfiai” alkalmazásáról. Vegyesek. Pesti Hírnök 1867. ápr. 24. 3.; Magyar Újság 1867. ápr. 24. 85.: „*Hihetetlen hírt* olvasunk a lapokban, s ez nem más, mint hogy *Pulz* úr a Bach-és provisorius korszak egyik cenzora a magyar minisztériumban nyerne alkalmazást. – Azaz mégsem hihetetlen hír biz az.”; A sajtó. 1848 1867. máj. 3. 4.: Pulz és Bizenti „neve össze van forrva azon sanyarú korszakkal, melyben sajtónk lenyűgözve porkolábjai önkényétől függött”. A lap egy korábbi számában nem mulasztotta el megjegyezni, hogy a „hazánkfiai” közül Pulz csak tőri a magyar nyelvet. A „Hírnök” ömlengései. 1848 1867. ápr. 26. 4. Vö. A miniszteriális sajtóhivatal. 1848 1867. ápr. 30. 3.: „Nem hihetjük, hogy [Pulz] végleges alkalmazást nyert, de provisorius működése is méltán szemet szúr.”

18 Wenckheim levélfogalmazványa Pulz Károlyhoz, Buda, 1867. júl. 19. és Beust átirata Wenckheimhez, Bécs, 1867. júl. 6. (német nyelvű) MOL K 150 Belügyminisztérium, általános iratok 1867-III/R-11-2154.

19 Beust nevében átirat Andrásyhoz, Bécs, 1867. szept. 3. (német nyelvű) MOL K 150 1867-III/R-11-4236.

20 A minisztérium alkalmazottjairól ld. A Központi Államigazgatás tisztségviselői a dualizmus korában i. m. 31–81.; Rádayról vö. *Csapó Csaba: A szegedi királyi biztosság*. In: Fejezetek az új- és jelenkori magyar történelemből. Tanulmányok. Szerk. Gergely Jenő. Bp. 2006. 73–90.

21 1866 elején jelentős mértékben átalakították a magyarországi rendőrségi szervezetet, ennek előkészítéseként került sor az uralkodói rendelet kibocsátására. Vö. Beust átirata Wenckheimhez, Bécs, 1867. júl. 6. (német nyelvű) MOL K 150 1867-III/R-11-2154.

22 A kitüntetésről ld. Worafka József. Sürgöny 1867. febr. 28. 2. Az idézetet ld. A pesti rendőrigazgatóság. 1848 1867. márc. 14. 4. – A korabeli szövegeket a mai helyesírási szabályoknak

kérte áthelyezését²³ – még február elején áthelyezték, majd március közepén ki is nevezték a prágai rendőrigazgatóságra.²⁴ Franz Cihlarz soproni volt rendőrigazgatót áprilisban a bécsi rendőrigazgatóságon alkalmazták.²⁵ Eduard Podolsky pozsonyi rendőrigazgatót nyugdíjazták, s szintén megkapta a vaskorona-rend III. osztályi jelvényét.²⁶ Samuel Leiser temesvári rendőrigazgató is nyugállományba került, ő a Ferenc József-érdemrend lovagi keresztjét kapta meg.²⁷ Ugyancsak nyugdíjaztatás várt Josef Kirchner egykori nagyszombati rendőrigazgatóra is.²⁸

Időközben Bécsben is jelentősen átalakult a rendőri ügyek irányítása, amennyiben az uralkodó május 11-én éppen Budán látta el kézjegyével azt az előterjesztést, mely szerint megszűnt a bécsi rendőrminisztérium, s feladatkörét az osztrák minisztertanács elnökségének rendőri osztálya vette át Beust miniszterelnök felügyelete alatt.²⁹

A színpalak előterében zajló igen mozgalmas események mellett a háttérben észrevétlenül folytatódott az ügynökhálózat átalakítása és részleges leépítése.

Worafka a maga jelentését Beustnak a Pest–Budán alkalmazott ügynökökről március 5-én küldte el.³⁰ Ebben elmondta, hogy tíz többé-kevésbé állandó informátora van, a többieket szükség esetén átmenetileg alkalmazza egy-egy feladatra, de azok között nincs senki, aki alkalmas lenne levelezői tevékenységre. A jelentés megírásának időpontjában csak hat személy válasza állt még rendelkezésre, de figyelemre méltó, hogy közülük mind a hatan készen álltak a további szolgálatokra. E hat fő közül azonban csak két főt nevezett meg Worafka, az újságíró Julius Beermann³¹ (ügynöknevén: Michael Jager) és Karl Czappel³²

---

megfelelően közlöm. – Worafka ugyanazon a napon írt jelentésében fel is hívta bécsi főnökei figyelmét az öt támadó újságcikkre: HHStA, IB, BM 1572/1867.

23 Marx beadványa Sennyeyhez, Kassa, 1865. okt. 30. (német nyelvű) MOL D 191 5839.IV.1865.

24 Beust nevében (Schäfer aláírásával) leirat Sennyeyhez, Bécs, 1867. febr. 12. (német nyelvű) MOL D 191 522.IV.1867.; a rendőrminisztérium átirata a helytartótanács elnökségéhez, Bécs, 1867. márc. 16. (német nyelvű) MOL K 148 1867-IV-380.

25 Beust átirata a belügyminisztérium elnökségéhez, Bécs, 1867. ápr. 18. (német nyelvű) MOL K 148 1868-XIV. tétel.

26 Levélfogalmazvány Pozsony sz. kir. város közönségének, Buda, 1867. ápr. 18. MOL K 150 1867-III/R-11-297.

27 Beust nevében átirat Andrássy Gyulához, Bécs, 1867. szept. 3. (német nyelvű) MOL K 150 1867-III/R-11-4280.

28 Beust nevében átirat Wenckheimhez, Bécs, 1867. máj. 18. (német nyelvű) MOL K 150 1867-III/R-11-4384.

29 Beust átirata Wenckheim Bélához, Bécs, 1867. máj. 16. (német nyelvű) MOL K 150 1867-III/R-11-3916.

30 Worafka jelentése a rendőrminiszterhez, Pest, 1867. márc. 5. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 1230/1867.

31 Újságíró, a Hungaria c., nem politikai lap szerkesztője Pesten.

32 Czappel volt katonatiszt, több évig Temesvárott raboskodott, Heckenast nyomdájában korrektor, majd a Pest–Ofner Zeitung szerkesztőségében dolgozott. 1862-ben a bécsi Ostdeutsche Postnak és a Pesther Lloydnek küldött tudósításokat. 1862-ben hadbíróvási eljárás indult ellene, mivel Szekrényessy András, a pesti főtörvényszék korábbi alelnöke, aki maga is szoros kapcsola-

(Muth). A többiek, mint írta, tevékenységük feltételül szabták, hogy kilétüket semmilyen formában sem fedheti fel, ezért ebben a jelentésben is csak ügynöknevről említi őket: Ullmann C. A., Madarasz Edm., Borhi Anton, Illés S. (A további négy ügynök fedőneve: Bauer Friederika, Martin L., Rummel J., Széki Karl.) Közülük egyet azonban még tudunk azonosítani egy korábbi jelentés jóvoltából: A Borhi Anton név alatt Pethes Antal rejtőzött, aki egykori honvéd tüzérfőhadnagy, az olaszországi magyar légió tagja volt.³³ „Egy esetleges kompromittálódástól való szélsőségesen skrupulózus aggodalom a bizalmiak részéről – tette hozzá Worafka – nagyon is megalapozott az itteni körülmények között. A rendőrséggel fenntartott bizalmas viszony leghalványabb gyanúja is megsemmisítené az illetők egzisztenciáját. Ezért ezen egyének mindegyikének alkalmazásánál a becsületszavamat adtam, hogy nevüket semmilyen körülmények között nem nevezem meg senki előtt, hacsak ehhez az illető kifejezett hozzájárulását nem adja.”³⁴ Ne feledjük, ezekben a hónapokban Pesten egy apokrif spicilista keringett hetvenhét névvel, feltételezhetően a pesti közgyűlési tagok, illetve a városi bizalmi képviselők megválasztását előkészítő választási küzdelmek részeként, s a fővárosi közvéleményt igen intenzíven foglalkoztatta az előző rendszert szolgáló rendőrbeszúgók kiléte.³⁵

Így aztán – folytatja jelentését Worafka – konfidenseit még a rendőrigazgatóság alkalmazottjai sem ismerték, még a rendőrigazgató két legközelebbi munkatársa is csak Borhi, Jager, Illés és Muth ügynököket ismerték. Igyekezett Worafka az írásbeliséget is kerülni a kapcsolattartás során, hogy ne maradjon kompromittáló bizonyíték, mint írja, mindig szóban érintkezett az ügynökökkel, csak kivételes esetben készített Jager és Ullmann írásos jelentéseket, az előbbi az országgyűlés üléséről és az újságszerkesztőségekbe befutó, a nyilvánosság előtt is tudott hírekről, az utóbbi pedig a képviselők körében zajló eseményekről. A további szolgálatra késznek nyilatkozottak közül Worafka Czapkát közismert szószátyársága és közlékenysége miatt kevésbé használhatónak minősíti, illetve Pethes esetében jelzi, hogy ő nem rendelkezik kellő gyakorlattal az írás-

---

tokat ápolta a rendőrséggel, feljelentette Czapkát hamis hír terjesztéséért (az Ostdeutsche Post 1860. nov. 20-án azt a hírt közölte, hogy Szekrényessy megőrült és Schwarzer Ferenc magán-elmeorvosintézetébe szállították). A „kormány szolgálatában álló egyén lealacsonyítása által elkövetett csend- és rendhőborítás vétsége” címén indult eljárást azonban „alanyi tényálladék hiányában” megszüntették. Pálffy Mór gróf helytartó nevében (Privitzer István aláírásával) jelentés Forgách Antal gróf kancellárnak, Buda, 1862. jan. 23., 1862. ápr. 7. MOL D 185 Magyar királyi udvari kancellária, elnöki iratok, 1862:66., 1862:266.

33 Pethes még Worafka elődje, Joseph Prottmann vette alkalmazásba 1860 elején. Prottmann jelentése Thierry rendőrminiszterhez, Pest, 1860. febr. 16. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 26/1860. Pethesről ld. *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. 2. Bp. 1998. 663.

34 Worafka jelentése a rendőrminiszterhez, Pest, 1867. márc. 5. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 1230/1867.

35 A listáról részletesebben ld. *Deák Ágnes*: Beszúgólísták a neoabszolutizmus korából. *Aetas* 21(2006) 4. sz. 31–39.

beliséget illetően, vele csak szóban lehetne a továbbiakban is érintkezni, ahogyan Madarasznál is megjegyzi, hogy nem gyakorlott tollú író.

Érdeemes egy pillantást vetni arra is, hogy ezek a személyek milyen feltételekkel vállalták a megbízatást: egy bécsi magáncímre kívántak levelezni, s hogy megbízatásukról Worafkán kívül senki sem tudjon Magyarországon. Honoráriumként Ullmann, Madarasz havi 200 forintot, Beermann, Illés havi 80 forintot kért, Czapka a minisztériumra bízta volna érdemeinek megfelelő honorárium megállapítását. De Illés a honoráriumot csak személyesen lett volna hajlandó negyedévenként átvenni Bécsben, ezért útiköltségtérítést is kért. Worafka azzal a megjegyzéssel zárta jelentését, hogy maga is igen óvatosan járt el az ügynökeivel fenntartott viszonyban, ezért bármely ügynökkel bármely pillanatban képes megszakítani a kapcsolatot anélkül, hogy az bármiféle kellemetlen bonyodalommal járna.

A többi rendőri szerv jelentését Worafka csak jóval később, április 17-én, csaknem a rendőri szervek felszámolásával egy időben juttatta el főnökeihez.³⁶ Johannes Prenninger kassai rendőrbiztos jelentésében hat főt nevezett meg, valamennyien készek a levelezői szolgálatra. Podolsky rendőrigazgató hét vállalkozót jelölt meg (de közülük egy – mint Podolsky írta – félreértette Podolsky levélét, s azt hitte, a magyar kormány részére kellene bizalmas jelentéseket írnia, s hogy hajlandó lenne-e Bécs levelezője lenni, még meg kell újra kérdeznie), de rajtuk kívül többekről közölte, hogy nem vállalkoznak a további rendőrségi szolgálatokra. Megnevez még további személyeket is, akik szerinte alkalmasak lennének a feladatra. Leiser temesvári rendőrigazgató három főt ajánlott további szolgálatokra, két konfidensét, mint írja, nem tudja ajánlani a minisztériumnak. Az aradi rendőrbiztos egy személyt tartott alkalmasnak a levelezői szerepre. A debreceni rendőrbiztos viszont azt írta, egyik konfidense sem alkalmas az önálló munkára, valamennyiüket esetről esetre instruálnia kell, felhívni figyelmüket a megfigyelendő dolgokra.³⁷ Összesen tehát körülbelül huszonöt főt ajánlottak a magyarországi rendőri vezetők a rendőrügylek bécsi vezetőinek figyelmébe (nem tudjuk, hogy Worafka további négy ügynöke végül milyen választ adott, s az iratok között nem maradt fenn a soproni rendőrbiztosság vezetőjének jelentése sem).

36 Worafka jelentése a rendőrminiszterhez, Pest, 1867. ápr. 17. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 1230/1867.

37 Az ajánlott személyek a következők (megtartva a jelentésekben szereplő németes névalakot): Franz Pawliček, Franz Reipal, Ignaz Krutsay, Gustav Seemüller, Tobias Klein, Stefan Kövesdy (a kassai rendőrbiztos javaslata); Anton Robel, Johann Hniliczka, Johann Kucharz, Alexander Konisch, Franz Russig, Eduard Krschka, Josef Vohanka, ill. Eduard Mack professzor (a pozsonyi rendőrigazgató javaslata); Jakob Campi, Peter Jäger (a temesvári rendőrigazgató javaslata); Josef von Hamvay (az aradi rendőrbiztos javaslata). Ezenkívül ugyanitt fennmaradt egy levél Thobias Uiberall aláírással, keltezés nélkül ismeretlen személyhez, amiben a levélíró vállalkozik a Zala, Somogy, Sopron és Vas megyei levelező posztjára, legalább évi 600 Ft-ért. A levélre cenzúrával ráírva a levélíró valódi neve: Ludwig von Horváth.

Miközben megtörténtek az előkészületek az informátori hálózat felosztására, zavartalanul folyt tovább a megszokott csatornákon keresztül az informátorok „működtetése”, egészen április elejéig küldte Bécsbe Worafka az ügynöki jelentésekre alapuló összefoglalóit a magyarországi helyzetről: mindenekelőtt természetesen Pest–Budáról (köztük az országgyűlési tárgyalásokról), de Trencsénből, Nyitrából, Szatmárból, Nagybecskerekéről keltezett jelentésekkel is találkozunk. Érthetően nagy figyelmet szenteltek a honvédegyleti szerveződésnek.³⁸ Külön számon tartották a magyarországi nem magyar nemzeti mozgalmakról beérkező híreket.³⁹

Worafka április közepi jelentését a rendőrbiztosok személyi javaslatairól valószínűleg még meg sem kapták azonban felettesei, amikor egy nappal később, április 18-án utasították őt, hogy a rendőrbiztosokat és Podolskyt is utasítsa az ügynökökkel való kapcsolat azonnali megszakítására. Worafka 20-án jelentette, az utasítást végrehajtotta.⁴⁰ A magyarországi rendőri szervek április 30-án szüntették be tevékenységüket, addigra tehát a helyi rendőri szervek helyben alkalmazott ügynökeit szélnek eresztették.

Április folyamán azonban a meglévő bécsi központi levelezőket illetően is nagy revíziót rendelt el Beust. Ennek fő motívuma az államháztartás helyzetének javítása, a kiadások lefaragása volt, közvetve függött az csak össze a magyarországi politikai átalakulással. Beust részletes kimutatásokat kért a titkos rendőri pénzalapból a birodalom egyes tartományaiban kifizetett pénzekről, részletes listákat a külföldön és belföldön alkalmazott bizalmi levelezőkről, valamint a bármilyen jogcímen ebből a pénzalapból kegydíjat, nyugdíjat stb. húzó személyekről. Ennek köszönhetjük a már fent említett összeírásokat a magyarországi levelezőkről is.⁴¹

Pestről 8 főt tartottak ekkor számon:

Gelich Richárd – volt honvédtábornok, az 1861 elején Pesten megalakult honvédegyleti választmány tagja,⁴² fedőneve Gruber, havonta 150 forintot kapott.

Szekulics István – volt honvédezedes, az első magyar biztosítótársaság alkalmazottja, havonta 80 forintot kapott.⁴³

Karl Czappel újságíró – 1865. október óta volt levelező, attól kezdve tehát kétszeres „alkalmazásban” állt, havi 100 forintot kapott a minisztériumtól.

38 „Honvéd-Umtriebe” címmel gyűjtőakta. HHStA, IB, BM 749/1867.

39 Pl. „Siebenbürgen” címmel gyűjtőakta 1867 elejéről. HHStA, IB, BM 212/1867.; Worafka jelentései, 1867. jan.–febr. Uo. BM Kt. 392.; „Croatien (mit Militärgrenze)” címmel gyűjtőakta 1867 tavaszáról. Uo. 694/1867.

40 Utasításfogalmazvány, Bécs, 1867. ápr. 18., Worafka jelentése a miniszterhez, Pest, 1867. ápr. 20. (német nyelvűek) HHStA, IB, BM 1230/1867.

41 Gyűjtőakta cím nélkül, HHStA, IB, BM 2363/1867.; „Entlassane Konfidenten” HHStA, IB, Annexe, Kt. 21.

42 Vö. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Bp. 2000. 353. Gelich rendőrügynöki voltát már régóta ismeri a szakirodalom. Vö. pl. *Tábori Kornél*: A pesti kémrendszer. Világ 1923. ápr. 5. 3–4.

43 Szekulics rendőrügynöki voltát szintén régóta ismeri a szakirodalom. Vö. A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. 1. Kiadja: Jánossy Dénes. Bp. 1924. 1.

Franz Ritter von Gyra – egy honvédezredes fia, volt katonatiszt, piemonti katonai szolgálat után, 1866-ban Párizsban tett értékes bejelentéseket a párizsi osztrák követségen a poroszországi magyar légióról, ezt követően tért haza. Fedőneve Ujváry volt, havonta 400 forintot kapott.⁴⁴

Békessi (Friedner) Márk – volt honvédtiszt, hírlapíró.⁴⁵

Schwarz – valószínűleg azonos Schwarzer Ferenc magán-elmegyógyintézeti tulajdonossal, ő közvetlenül Leopold Mandllal állt levelezői viszonyban, aki a minisztérium bécsi bizalmas levelezője volt (fivére pedig a legsikeresebb párizsi ügynök), tehát kapcsolata a minisztériummal csak közvetett volt. Éles szemű elemzőként tartották számon, akire konkrét vizsgálatok nem bízhatók, tehát inkább politikai elemző, mint klasszikus értelemben vett rendőrségi ügynök volt. Fedőneve Ludwig, havonta 100 forint honoráriumot kapott.

Peterfy – valószínűleg Péterffy József volt honvédkapitány, az 1860-as évek közepétől újságíró, 1865-től a későbbiekben említendő Ludasi (Gans) Mór által szerkesztett *Die Debatte und Wiener Lloyd* című lap munkatársa,⁴⁶ csak közvetett úton állt alkalmazásban. Havi 150 forintot kapott.

Lichtenstein Ferenc Lajos – 1848–1849-ben a honvédhadseregben kormányfutár, emigráns, az 1860–1870-es években újságíró,⁴⁷ csak közvetett úton állt alkalmazásban, honoráriuma nem volt fixen meghatározott.

A nyilvántartás 1867-ben beszámol továbbá 6 vidéki levelezőről: Anton Flosz – Árokszállás,⁴⁸ Wargha István – Nagyvárad,⁴⁹ Georg von Szemes – Nagy-

44 A róla fennmaradt aktafeljegyzés alapján Adam Ritter von Gyra fia, aki császári tiszt, majd honvédőrnagy volt. Fia szintén tiszt a 33. Gyulay gróf gyalogezrednél, majd 1860-ban adósságok és „könyvelmi csatagolás” miatt a hadbírótság 4 évi nehéz fogságra ítélte. Ő azonban Piemontba szökött, s piemonti katonai szolgálatba állt. 1866 augusztusában jelentkezett a párizsi osztrák követségen, és „fontos leleplezéseket” tett a poroszországi magyar légióval kapcsolatban, amiért is az uralkodó amnesztiában részesítette 1867 elején. 1866 szeptembere óta Pesten volt „Faiseur”, sikerrel működött különösen „az emigráció diszkreditálásában”. Apja görög nemzetiségű, ortodox vallású volt, 1849 után tizenkét évi várfogságra ítélték, 1852-ben azonban kegyelmet kapott. 1852-ben meg is halt. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban i. m. 165.

45 Vö. *Szinnyei József*: Békessi Márk. In: *Uő*: Magyar írók élete és munkái. I. Aachs–Bzenszki. Bp. 1891. 770–772. A rendőrségi feljegyzések szerint 1862–1863-ban az erdélyi hadparancsnokság küldte bizalmas misszióba Romániába. 1865 óta tartózkodott Pesten, s 1866 eleje óta álltak vele rendszeres viszonyban. Fedőneve Friedner. Havonta 100 Ft-os honoráriumot kapott.

46 Vö. *Szinnyei József*: Péterffy József. In: *Uő*: Magyar írók élete és munkái. X. Ótócska–Popea. Bp. 1905. 862–865.

47 Vö. *Szinnyei József*: Lichtenstein Ferenc Lajos. In: *Uő*: Magyar írók élete és munkái. VII. Köberich–Loysch. Bp. 1900. 1183–1186. 1867 nyarán a pesti szöbeszéd a Pester Correspondenz szerkesztőjeként őt is esélyesnek tartotta a miniszterelnöki sajtóiroda vezetői posztjára, amelyet végül majd Ludasi (Gans) Mór töltött be. Ld. A miniszteriális sajtóiroda. 1848 1867. jún. 29. 4.

48 A rendőrségi aktafeljegyzés szerint: galíciai születésű, 1849-ben a honvédseregben szolgált, az emigrációból 1852-ben amnesztiával tért haza. 1860-ig telekkönyvi hivatalnok volt. 1861 májusában Belgrádba küldték bizalmas misszióval, majd Galíciában vették igénybe szolgálatait. 1865 eleje óta élt Árokszálláson (Vas megye). A feljegyzés szerint az utóbbi időben már nagyon kényelmesen teljesített csak, ezért már többször figyelmeztették. Havonta 120 Ft-ot kapott.

49 Wargha István 1848–1849-ben a király személye körüli minisztérium alkalmazottja, 1854-ben ő

szombat,⁵⁰ Ladislaus Terzich – Újvidék,⁵¹ Nikolaus Astry – Pancsova,⁵² Buda Sándor – Kolozsvár.⁵³

A bécsi levelezők között pedig a legnagyobb fizetést Ludasi (Gans) Mór kapta (havi 333 forintot!), aki a magyar ókonzervatívok bizalmi embere volt, s az Apponyi György gróf által indított *Die Debatte und Wiener Lloyd* című lap főszerkesztője. Ludasiról az első fennmaradt feljegyzés az államrendőrség iratai között 1863-ban keletkezett, nem tudjuk pontosan, mikortól küldött jelentéseket a minisztériumhoz. A feljegyzésekből kiderül, hogy Lichtensteint és Péterffy-t ő szervezte be levelezőnek, azok rajta keresztül tartották a kapcsolatot a minisztériummal, s rajta keresztül kapták honoráriumukat.⁵⁴

A kegydíjat húzók között találjuk a linzi internálásban élő Görgey Artúrt, az 1864-es Nedeczky István–Beniczky Lajos-féle összeesküvés árulóját, Asbóth Lajos volt honvédtábornokot, valamint Ludwig Lewist, a pesti egyetem volt angol nyelv magántanárát, az 1860-as évekbeli magyarországi szabadkőműves szervezkedés aktív résztvevőjét, aki régi rendőrségi kapcsolatokkal rendelkezett,⁵⁵ továbbá Péchy Ferenc császári kamarást, aki még 1848–1849-ben szerzett magának érdemeket,⁵⁶ valamint Gabriel Jasmagot, aki az 1850-es évek elején a

---

segédkezett a bécsi rendőrségnek a magyar korona rejtékhelyét feltárni. Ezt követően Londonban élt, majd 1860 nyarán tért haza Magyarországra. A rendőrségi feljegyzések szerint a fedőneve Adolf (Johnson) volt, honoráriumra pedig havi 125 Ft. A rendőrséghez fűződő kapcsolatairól ld. pl. *Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867*. Bp. 1955. 78., 85–86., 106., 113., 120., 121.

50 Nagyszombatban rokkantmenházban lakik, volt hadnagy. Idős ember, időnként küld híreket a városból, ezért negyedévente kap 40 Ft-ot.

51 Terzich korábban Győrben gyümölcskereskedő, jelenleg Újvidéken egy nevelőintézetet működtet. 1848–1849-ben is a bécsi kormányt szolgálta „sokféle módon”. Most 1867 eleje óta állt alkalmazásban. Fedőneve Szabó, havonta 50 Ft honoráriumot kapott.

52 Astry volt határőrségi tiszt Zimonyban, jelenleg ügynök. 1860 óta volt a minisztérium levelezője, szerbiai és a határőrvidéki eseményekről jelentett. Havonta 60 Ft-ot kapott.

53 Buda Sándor 1848-ban képviselő, 1849 után halálra ítélték, majd ítéletét 15 évi nehéz vasban töltendő sáncmunkára változtatták, raboskodás után 1856-ban szabadult. 1860 őszén Olaszországba szökött, s a magyar légió tisztje lett. Vö. *Horváth Lajos: Buda, Alexandru (Sándor)*. In: *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Szerk. Pálmány Béla. Bp. 2002. 162–164. A feljegyzés szerint 1862 óta állt kapcsolatban a minisztériummal, 1865-ben tért vissza Ausztriába, jelenlegi teljesítményét jelentéktelennek minősítették. Ennek ellenére havonta 200 Ft-ot kapott. Beszúgói múltjáról ld. Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezzredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Az életrajzot írta, a visszaemlékezéseket és a jelentéseket sajtó alá rend. Steier Lajos. Bp. 1924. (Magyarország újabb kori történetének forrásai. Emlékiratok) 710.

54 Ludasiról ld. „Konfidentenberichte”. HHStA, IB, Lunex, Kt. 23.

55 Vö. *Szinyei József: Lewis Lajos*. In: *Uő: Magyar írók élete és munkái*. VII. i. m. 1164–1167. Lewis már 1849–1850-től kapcsolatba került a rendőrséggel, kegydíját érdemeiért 1864 ősze óta élvezte, negyedévenként 100 Ft-ot kapott.

56 Pest-Pilis megye volt főispánja 1848 előtt, 1848-ban lojális szolgálatokat tett, 1848 márciusában egy az uralkodóhoz berontani készülő küldöttséget „szelídített” meg, okt. 6-án pedig ő vitte meg Schönbrunnba az újabb bécsi forradalom hírért. Ennek elismeréseként évi 1200, ill. később 1500 Ft-ban részesült. Az összeget azonban 1852-ben évi 600 Ft-ra mérsékeltek.

balkáni osztrák hírszerzés fő embere volt,⁵⁷ és Karl Šturt, a szlovák nemzeti mozgalom ismert vezetőjének fiát.⁵⁸

Az összeírás persze csak további intézkedések előkészítése volt: egyeseket elbocsátottak, mások fizetését redukálták.⁵⁹ Az elbocsátottak közé kerültek a magyarországi vidéki levelezők mindannyian Wargha kivételével (Wargha 1868 tavaszáig kapta havi 125 forintját). A pestiek közül Schwarzer szintén ebbe a kategóriába tartozott. Lichtensteinről és Péterffyről nincs információnk, az utóbbi egyébként 1875–1882 között a háziipar és az ipari oktatás szervezésének kormánybiztosa volt.

Fenntartották viszont a kapcsolatot Czappellel (1877-ig van nyoma számára történő kifizetéseknek), Békessivel (egészen 1875-ig), Gelichcsl (őt 1867. augusztus 1-jén a honvédelmi minisztérium egyik osztálytanácsosává nevezte ki az uralkodó Andrassy előterjesztésére,⁶⁰ s Gelich ugyanezen hónapban úgy nyilatkozott, készen áll a további titkos levelezői tevékenység folytatására; Bécsből 1868. márciusig egészen biztosan küldték neki a havi 150 forintot, a nyilvántartás szerint 1870 májusában „szép csendesen” kimaradt), Gyrával (1868 tavaszáig biztosan), Szekulics Istvánnal (1873-ig maradt fenn nyoma a kapcsolattartásnak – érdekességképpen megjegyezzük: Szekulics 1867 nyarán rendkívüli segílyt kért a magyar pénzügyminisztériumtól, amely Wenckheim Bélához továbbította a kérvényt, s bár az iratokból egyértelműen nem derül ki, de feltételezhetően kapott segílyt; 1869-ben pedig a honvédségi segílyező alaphoz kért támogatást⁶¹).

57 Jasmagyról ld. *Frank Tibor*: Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe 1820–1892. Bp. 1985. 46. Jasmagy még 1867-ben is évi 1250 Ft-ot kapott, Laibachban (Ljubljana) élt.

58 Štur a 62. gyalogezred kadetja volt, még Mecseéry rendőrminiszter engedélyezte számára Dr. Sebereny garnizonlelkész indítványára havi 7 Ft összeg kifizetését. A rendőrségi feljegyzésből nem világos, miféle szolgáltatásokat végzett ezért cserébe.

59 Az erre vonatkozó forrásokat ld. „Entlassene Konfidenten”. HHStA, IB, Annexe, Kt. 21.; „Konfidentenberichte”. HHStA, IB, Annexe Kt. 22–26. A takarékoság érintette a nyugdíjban, kegydíjban részesülőket is. Lewis évi 400 Ft-ját pl. visszavonták, Lewis kérelmezte az újrafolyósítást, feltételezhetően sikertelenül. Lewis beadványai Beusthoz, Bécs, 1867. szept. 13., szept. 19. (német nyelvűek). Beadványaihoz csatolta Franz von Haasz k.k. Finanz Sektr. támogató nyilatkozatát is, Pest, 1867. szept. 6. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 5211/1867. (A támogató talán Franz Haasz von Ehrenfelddel, a pest–budai cs. kir. adóbizottság titkárával azonosítható. Vö. Magyarország tiszti névtára. 1863. Pest, 1863. 218.)

60 Andrassy előterjesztése az uralkodó számára, Buda, 1867. júl. 12. (magyar nyelvű). Ferenc József aug. 1-jén hagyta jóvá. MOL K 26 1867:780. Csak érdekességként említjük meg, hogy Gelich hivatalos minőségében is megjelenik a bécsi államrendőrségi iratokban, mivel a honvédelmi miniszter, azaz Andrassy megbízásából Beusthoz fordult 1867. nov. 30-án, s kérte, bocsásák rendelkezésükre az Országos Honvédelmi Bizottmány elköszont és Bécsben tárolt irataiból a Boczkó Dániel által a sebesült és meghalt honvédek özvegyei és árvái részére 1848. okt. 25-én tett 6000 Ft-os alapítvány dokumentációját. Azt a választ kapta, hogy nem állnak rendelkezésre Bécsben erre vonatkozóan akták. Egy mellékelt aktafeljegyzés ehhez hozzászeli: csak Boczkó 1850-es hadbíróági eljárására vonatkozóan lelhetők fel iratok, de „aligha tűnik tanácsosnak a vizsgálati aktákról az érdeklődő magyar minisztériumnak felvilágosítást adni”. HHStA, IB, BM 6191/1867.

61 BM aktafeljegyzések, 1867. júl. 15., júl. 16. MOL K 26 1867:808, 818., 1869:59.

Ludasival is folytatódott a kapcsolat, annál is inkább, mivel 1867 novemberében őt kérte fel Andrassy Gyula miniszterelnöki sajtóirodájának vezetésére.⁶² Ludasira ugyanis nagy elismeréssel tekintett az új magyarországi kormányzati elit, amely úgy vélte, 1864 végén megjelent röpirata, a *Drei Jahre Verfassungstreit* jelentős mértékben hozzájárult a kiegyezési tapogatózások újraindulásához. Andrassy lelkesen támogatta Ludasi nemesítési kérelmét is 1867 nyarán, mint írta, Ludasi „elismerésre méltó egyéniség”, aki a megelőző évtizedben „kormánysszenves” politikai tevékenységet folytatott. Az uralkodó július 12-én díjmentesen magyar nemesi címet adományozott Gans Mórnak „a hírlapirodalom terén tanúsított sikeres működése elismerésül”.⁶³ A dualizmus első éveiben kétségtelenül ő volt a legnagyobb karriert befutott bécsi titkos levelező. Magas honoráriumát, a havi 333 forintot továbbra is hiánytalanul folyósították 1870 végéig. Ludasi 1869 nyarán kérte felmentését posztjáról, 1870–1871-ben a *Tagespresse* című lapot szerkesztette Bécsben, 1871-ben már e tevékenysége elismeréseként fizettek ki neki a sajtóosztály alapjából két részletben összesen 5000 forintot.⁶⁴ Ezt követően a feljegyzések róla megszakadnak, nem tudjuk, ez a rendőrségi kapcsolat megszűntét jelentette-e, avagy csak más levéltári fondokban nyugszanak a további iratok.

A nyilvántartásokból az is kiderül, hogy az elbocsátások mellett jöttek új bizalmi levelezők is, feltételezhetően szerepel köztük a magyarországi rendőrigazgatók által javasolt személy is, de ennek pontos kimutatása még további szisztematikus vizsgálatokat igényel. Említhetjük Balogh Viktort, aki a reformkori híres barsi ellenzéki követ, Balogh János fia, a honvéd hadseregben szolgált, majd törökországi menekült lett, kegyelmet kapott. Őt hivatalosan 1867. szeptember 1-jével vették „állományba”. A kimutatásokban nyomon követhető módon 1867 augusztusa és 1868 februárja között kapott havi 100 forintot. Balogh minden bizonnyal Worafka valamelyik meg nem nevezett ügynökének egyike volt.⁶⁵

S voltak ebben az időszakban is önként jelentkezők. 1867 szeptemberében például Karl August Haász ajánlkozott az uralkodónak arra, hogy mivel 300 mérföldnyi körutat tett Magyarországon, észrevételeiről szívesen beszámolna neki személyesen is. Szekulicstól kértek információkat róla, a válasz beérkezett, de tartalmát nem ismerjük. A rendőrségi nyilvántartásokban mindenesetre nincs nyoma, hogy kapcsolatba léptek volna vele.⁶⁶

62 Andrassy Gyula előterjesztése az uralkodó számára, Buda, 1867. nov. 14. (magyar nyelvű). Az uralkodó nov. 18-án hagyta jóvá. MOL K 26 1867:2034.

63 Andrassy levélfogalmazványa Festetics György gróf király személye körüli miniszterhez, Buda, 1867. júl. 4. és Festetics válaszirata Andrassyhoz, 1867. júl. 13. MOL K 26 1867:650.

64 „Konfidentenberichte”. HHSa, IB, Annexe, Kt. 23.

65 „Entlassene Konfidenten”. HHSa, IB, Annexe, Kt. 21.; az iratok között fennmaradt Balogh egyik 1867. novemberi jelentésének német nyelvű kivonata is hamis bankjegyek terjesztőről. HHSa, IB, BM 6035/1867.

66 Karl August Haász beadványa az uralkodóhoz, Debrecen, 1867. szept. 3. (német nyelvű) és Levélfogalmazvány Szekulics Istvánhoz, Bécs, 1867. szept. 17. (német nyelvű). Az iratra ceruzával

A kapcsolattartás a levelezőkkel a fordított irányban is levélben történt, amennyiben konkrét információk beküldésére kívánták a levelezőt felszólítani. Ez esetben a levelet egy meg nem nevezett újságszerkesztőség nevében fogalmazták, mintha valami hírlapi tudósítást kértek volna be megbízottjuktól. A fent említett levél például Szekulicshoz így kezdődik: „Kedves barát! A szerkesztőség, amelynek alkalmazásában állok, szeretne [...]”.⁶⁷

*

A történet szálaiból kibogozva világossá válik: a bécsi kormányzat sikeresen igyekezett eltüntetni korábbi rendőrségi informátori hálózatát a megalakuló magyar kormányzati szervek előtt, sőt központi levelező hálózatának legfontosabb személyeit továbbra is „működtetni” tudta a lelepleződés veszélye nélkül.

Az ügynökkérdés 1867 rendszerváltásának első hónapjaiban – legalábbis Pest–Budán – igen intenzíven foglalkoztatta a közvéleményt, még ha olyan fokozott hangulatról nem is maradtak fenn feljegyzések, mint amelyeket a megelőző rendszerváltás, 1860 őszének, 1861 elejének hónapjaiból ismerünk. Azonban ahogyan akkor is, 1867 tavaszán is az új hatalmi elit inkább a múlt nyomainak eltüntetését vélte érdekében állónak, mint a konfrontáció politikáját a bécsi birodalmi központtal. Az Andrássy-kormányzat láthatóan nem tett különösebb erőfeszítéseket a korábbi informátori rendszer „leleplezésére”, pedig a közvélemény nyomása igen nagy volt e tekintetben, legalábbis a fővárosban 1867 tavaszán. Nem véletlen, hogy az „igazi nagyhalak” közül senki nevét nem tartalmazta a Pest–Budán keringő „apokrif” spicililista,⁶⁸ miközben a rajta szereplők csak nagyon kis töredékénél tudjuk pozitív adatok alapján valóban megerősíteni az adott személy valamikori bizalmas viszonyát valamely rendőri szervhez. Ugyanakkor más forrásokból tudjuk, hogy néhány érintett személy esetében a nagyközönség mégis sejtette a rendőrségi kapcsolatokat: Lichtenstein Ferenc Lajosról például az angliai magyar emigráció köreiben már 1860-ban is suttogták pesti forrásokra hivatkozva, hogy „osztrák spion”;⁶⁹ ahogyan ugyanott Wargháról is keringett a hír, hogy ő szolgáltatta ki a koronát az osztrákoknak.⁷⁰ Ugyancsak az emigráció köreiben tudott volt már 1866-ban Asbóth Lajos áruló volta.⁷¹ Érdekes módon mintha a hazai közvélemény kevésbé lett volna jól tájé-

---

rávezetve: „Antwort eingelangt.” HHStA, IB, BM 5052/1867. Az 1863-ban kiadott tiszti címtár szerint Haáz Károly Debrecenben szállásolási főbiztos volt, talán vele azonosítható a levélíró. Magyarország tiszti névtára. 1863. i. m. 165.

67 Levélfogalmazvány Szekulicshoz, Bécs, 1867. szept. 17. (német nyelvű). HHStA, IB, BM 5052/1867.

68 Titkos diskurzus. Ludas Matyi 1867. máj. 19. 56.

69 A Kossuth-emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója (1849–1866). Vál., sajtó alá rend., előszóval és jegyzetekkel ellátta: Koltay-Kastner Jenő. Bp. 1961. (Magyar Századok) 122. 1860. jan. 14-i bejegyzés.

70 I. m. 50. 1859. máj. 2-i bejegyzés.

71 Ludvigh János levele Kossuth Lajoshoz, 1866. máj. 20. Ismerteti: *Farkas Katalin*: A rendőrség és a magyar függetlenségi szervezkedések (1859–1866). *Aetas* 21(2006) 4. sz. 63.

kozott, de elszórt adataink mégis vannak megalapozott gyanúról: 1867 elején például egy névtelen levél érkezett Mórocz Istvánhoz, a *Gazdasági Egyesület* titkárához „te érdemjeles Gazember bitang honáruló!” megszólítással, melyben többek között Móroczot spicliséggel is gyanúsították „Gelics cimboráddal együtt”.⁷²

Nem tudjuk, mi lett a sorsa a Wenckheim előterjesztésében felvázolt új ügynöki szervezetnek. A magyar minisztertanácsi ülések jegyzőkönyveiben mindenestre nyomon követhető, hogy a megbízható információk iránti igény legalábbis 1867 ősztől foglalkoztatta a magyar politikai elitet. 1867. szeptember 10-én Andrassy felszólította Wenckheimet, hogy naponta értesítse őt az ország egyes vidékein előforduló „jelentősebb” politikai vagy társadalmi eseményekről.⁷³ Novemberben pedig Wenckheim bizalmas iratban felszólította a megyei, kerületi kormányzókat, hogy a hivatalos és kormánypárti lapok számára „szokott tapintatuk érvényesítésével” igyekezzenek vidéki levelezőket verbuválni, akik tudósításait a miniszterelnökségi sajtóirodába címeznék. Hozzáteszi ehhez azonban: „E levelezések nemcsak a napi események, hanem oly körülmények és tényezők felemlítésére és ismertetésére is kiterjeszkedhetnének, melyek hírlapi közleményül ugyan nem – de részint a kormány tájékoztatására, részint adatok gyűjtése vagy időszerű közlésére anyagul szolgálnának.”⁷⁴ Nem tudjuk sajnos nyomon követni, hogy Ludasi Mór felügyelete alatt aztán milyen eredményességgel végződött ez az akció, sikerült-e kiépíteni a bizalmas levelezők vidéki hálózatát sajtó- és egyéb információgyűjtő célokra. Ezzel párhuzamosan igyekezett a kormány a bizalmas célokra fordítható pénzeszközöket a jövőre nézve is biztosítani. A törvényes rend elleni „pánszláv” izgatások „kellő rendőri ellenőrzése” céljából a magyar minisztertanács 1867. szeptember 13–14-i ülésén felhatalmazta a miniszterelnököt, hogy tegyen 200 000 forintos alap folyósítására vonatkozóan előterjesztést az uralkodónak. Ennek nyomán értesítette Lónyay Menyhért magyar pénzügyminiszter Andrassyt 1867. december 20-án, hogy a bécsi pénzügyminiszterrel folytatott konzultáció után „titkos rendőrségi kiadásokra” átutalt részére 100 000 forintot.⁷⁵ 1868 januárjában pedig Andrassy arról értesítette minisztereit, hogy a külügyminisztérium tervei alapján az az évi 530 000 forintos birodalmi rendelkezési alpból 141 000 forint jut majd a magyar kor-

72 Worafka jelentése a rendőrminisztériumhoz, Pest, 1867. jan. 2. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 20/1867. De elképzelhető, hogy Gelich rossz híre közvetlenül annak volt köszönhető, hogy 1866 nyarán elterjedt, ő, Csermelyi ezredes és Gergye volt honvédtisztek állítólag felajánlották katonai szolgálataikat az osztrákoknak a porosz-osztrák háború idején. Vö. A Kossuth-emigráció szolgálatában i. m. 339. 1866. aug. 5-i bejegyzés.

73 Andrassy Gyula nevében átirat Wenckheim Bélához, Bécs, 1867. szept. 10. MOL K 26 Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratai, 1867:1411.

74 Körirat-fogalmazvány a megyei, kerületi és vidéki kormányzóknak, Buda, 1867. nov. 19. MOL K 148 1867:4691.

75 Kivonat az 1867. szept. 13–14-i minisztertanácsi jegyzőkönyvből és Weninger Vince aláírásával Lónyay Menyhért nevében átirat Andrassy Gyulához, Buda, 1867. dec. 20. MOL K 26 1867:1571.

mánynak.⁷⁶ Az 1869-ben ilyen célra felhasznált összeg nagyságáról nincs információnk. A magyar parlament első alkalommal 1870 januárjában folytathatott vitát az az évi költségvetési vita részeként a kormány rendelkezésére álló különalapról. Az ellenzék heves tiltakozása mellett akkor végül 120 000 forintot szavaztak meg e célra.⁷⁷

Megtette az első lépéseket a kormány az államrendőrség rendszerének kiépítésére is. 1867. november 12-én tárgyalt először a minisztertanács Wenckheim előterjesztésére a fővárosi államrendőrség megszervezéséről: „a két testvér-főváros területére egy országos rendőrség szerveztessék, mely közvetlenül a kormány rendelkezésétől függjön”. Wenckheim és Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter feladatává tették részletes javaslat kidolgozását. Ennek ellenére újra majd csak 1869 tavaszán került az ügy a minisztertanács elé. Itt újra kimondták, hogy a testvér-fővárosokban és azok közvetlen környékén az államrendőrségi és a helyi rendőrségi funkciókat is a megszervezendő fővárosi államrendőrségnek kell gyakorolnia. Törvényjavaslat-előkészítő bizottság alakult az érintett tárcák képviselőiből. Bizalmasan kapcsolatba léptek az érintett polgármesterekkel, mivel úgy ítélték meg, kívánatos volna, ha maguk a városok kérnék e funkciók átvételét a kormánytól. De aztán újra csak lassan haladt előre az előkészítés. Ez év végén már arról tárgyaltak, hogy a Pest városi önkormányzatnak kérésükre segílyt folyósítanak a városi rendőrség célba vett újjászervezésére. Eközben az uralkodó megalégedettségét nyilvánította, hogy hamarosan elé terjesztik a tervezett államrendőrségi javaslatot.⁷⁸ Végül a fővárosi államrendőrségi szervezet csak 1872-ben jött létre, s azt követően nem épült ki országos hálózat. Márpedig egy országos kiterjedtségű, centralizált informátori rendszer olajozott működtetéséhez szükségesek lettek volna a helyi rendőri kirendeltségek – már csak ezért sem jöhetett létre 1867-et követően rendőrségi informátori hálózat, láttuk, már az Andrássy-kormány is inkább a miniszterelnöki sajtóirodán keresztül igyekezett bizalmas levelezőkre találni. Nem véletlen ugyanakkor, hogy a rendőrség ügye a parlamentben szinte egyáltalán nem került szóba. Az első nagyobb vita – ahogyan már említettük – 1870 januárjában folyt a kormány által kért rendkívüli rendelkezési alapról. Az amúgy igen heves vita is bizonyítja, hogy – egyetlen dodonai mondattól eltekintve – az ellenzék is magától értetődőként kezelte, hogy a rendelkezési alap külpolitikai vonatkozású informátori rendszer

76 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1868. jan. 16. MOL K 27. Végül a kiadások 159 090 Ft-ot tettek ki. Aktafeljegyzés Huszár Adolf segédhivatali igazgató elszámolásáról a rendelkezési alap 1868-as bevételeiről és kiadásairól, d. n. MOL K 26 1869:48.

77 Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. IV. Szerk. Greguss Ágost. Pest, 1870. (Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. – Napló. – IV.) 282–298.

78 Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867. nov. 12., 1869. márc. 25., 1869. dec. 8., 1869. dec. 17. MOL K 27. Vö. Lónyay Menyhért naplója, 1869. márc. 25-i bejegyzés, MOL mikrofilm tár, 37 155. tekercs.

költségeire, illetve titkolt politikai lapszubbvenciókra szükséges, s nem saját állampolgáraik szemmel tartását célozza a kormány annak segítségével.⁷⁹

Érdeemes még néhány pillantást vetni arra, hogyan alakult 1867 tavaszától a bécsi és a pesti kormányzat együttműködése a rendőri ügyek területén, milyen ügyekben és hogyan érintkezett egymással a két rendőri ügyosztály. 1867. március 27-én a magyar minisztertanács határozott arról, hogy az érintkezés a magyar miniszterek és a bécsi szakminisztériumok között a két miniszterelnök útján történik. Ha mégis szükséges és sürgős a közvetlen érintkezés, az a király személye körüli miniszteren keresztül történhet. De mindazon kérdésekben, melyek eddig Bécsben voltak összpontosítva – azaz a rendőri ügyekben is –, a határozat 1867 végéig megengedte az illető szakminiszterek közvetlen kapcsolatfelvételét is.⁸⁰

1867 tavaszán mindenekelőtt a kiegyezési tárgyalások ellenében kifejtett aktív propagandával szembeni fellépés jelentette a közös nevezőt. 1867 januárjában például értesítette Beust a magyar kancellárt és Worafkát, hogy egy pesti levelező közölte velük a londoni emigráns Simonyi Ernő 1866 decemberében Perczel István szélsőbali képviselőhöz intézett levelét, melyben azt írja, mindenképpen meg kell akadályozni a kiegyezést, mivel Poroszország meg akarja szerezni Észak-Sziléziát, így újabb háború várható. Klapka élvezi a poroszok bizalmát, s február 15-e körül K. D. (a konfidens szerint valószínűleg Kászonyi Dániel) Pestre utazik majd szóbeli közlés végett.⁸¹ Az Andrassy-kormány megalakulása után is rendszeresen értesítette Beust Andrassyt vagy Wenckheimet a magyar emigrációnak a kiegyezés zavartalan lefolyását és azt követően a teljes politikai konszolidációt esetlegesen megzavaró tevékenységéről. 1867 őszén például rendszeresen tájékoztatták magyar kollégáikat Berlinből és Párizsból szerzett értesüléseikről (Napóleon herceg éles Ausztria-ellenes kirohanásairól, a Párizsban tartózkodó Vidacs János ebben játszott lehetséges szerepéről; Szilágyi Virgil berlini útjáról).⁸²

79 Szlavy József államtitkár beszéde: „Vagy talán attól félnek az ellenzék tagjai, hogy – visszatérve az abszolút kormányok idejére – ezen összeg arra fog használtatni, hogy a kormány kémeket tartva a családok titkait fürkésze, vagy hogy például csapszékben keresse a felségárulókat?”

Azt hiszem, az ily vádtól a jelenlegi kormányférfiakat múltjok és jelenök megóvják. *(Valaki bal felől: De megtette! Fölkiáltások jobb felől: Ki mondja azt? Álljon föl! Nagy zaj.)*” Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. IV. i. m. 290–291. A korábbiakban Borlea Zsigmond tette szóvá a képviselőházban, hogy 1867 óta több levele is a posta hivatalos pecsétjével ellátva felbontva érkezett hozzá. Interpellációban kérte Gorove István minisztert, nyilatkozzon arról, hogy az egyes postahivatalok felsőbb utasításra bontják-e fel a leveleket. Gorove természetesen tagadta a vádat. Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VII. Szerk. Greguss Ágost. Pest, 1868. (Az 1865. dec. 10-dikére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. – Napló. – VII.) 363–364. Vö. Asbóth János véleményével: „a spicliszkedés organizáltak nem az államveszélyes törekvések, hanem a gyanús párthívek ellenőrzésére”. *Asbóth János: Gróf Andrassy Gyula. In: Uő: Irodalmi és politikai arcképek. Bp. 1876. 219.*

80 Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1867. márc. 27. MOL K 27.

81 Besűgőjelentés, Pest, 1867. jan. 27. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 649/1867.

82 Levélfogalmazványok Andrassy Gyulához, ill. Wenckheim Bélához, 1867. szept.–okt. HHStA, IB, BM 64/1867.

Felhívták a figyelmet egy-egy hazai gyanús személyre is.⁸³ Augusztusban például „bizalmas értesülésre” hivatkozva arra hívták fel Wenckheim figyelmét, hogy egy bizonyos Moritz Schindler, aki korábban állítólag Bécsben vasúti és omnibuszügynökséget tartott fenn, Pesten Andrassy és Deák ellen agitál, Deákot nyilvánosan hazaárulónak nevezte, s állítólag orosz és francia ügynök.⁸⁴ Andrassyék számára is világosnak kellett lennie, hogy az információk egy része csak magyarországi ügynököktől állhat Bécs rendelkezésére, de ezt – legalábbis a fennmaradt iratok tanúsága szerint – nem tették szóvá.

Külön feladatot jelentett a koronázás díszes ünnepségének a biztosítása, melyben természetesen a magyarországi bizalmiaknak is jutott szerep. Beust június elején Pest–Budára küldte Lefler rendőrségi tanácsost a biztonsági intézkedések koordinálására, aki a közvetlen szervezésbe nem kapcsolódhatott be, csak „megfigyelő tevékenység”-et folytathatott. A bécsi központi levelezők közül négy főt, vélhetően Békessit, Szekulicsot, Gyrat és Czappelt levélben felszólították, hogy bármiféle észrevételükkel Leflerhez forduljanak.⁸⁵

A magyarországi belügyminisztérium is megosztotta információit Béccsel. 1867. március végén például Andrassy Gyula arról számolt be a bécsi külügyminisztérium elnökségének, hogy egy bizonyos Andreas Breberin (a Pétervárad melletti Ireg lakosa) arról tett bejelentést, hogy Mihály herceg szerb fejedelem ellen Szerbiában egy összeesküvés van folyamatban, s hogy az összeesküvők Szerbiát és Magyarországot egyesíteni kívánják. Andrassy szerint nagy jelentőséget nem kell a közlésnek tulajdonítani, valószínűleg pusztán pénzszerzés a motívuma, de azért továbbítja az információt. A külügyminisztérium viszont az osztrák miniszterelnökség rendőri ügyosztályához fordult, ahol Ladislaus Terzich levelezőt utasították, hogy szerezzen információkat Breberinről.⁸⁶ Június 6-án Ráday Gedeon gróf értesítette Schäfer lovagot, hogy Gál József, „egy egzaltált gépfeltaláló” feljelentést tett, miszerint egy ismeretlen bécsi egyéntől azt hallotta, hogy merénylet készül az uralkodó ellen a koronázás alkalmával. Bár – mint írta – nagy jelentőséget nem tulajdonítanak az információnak, de azért Gált őrizettel Bécsbe küldik. A bécsi kihallgatás alkalmával aztán nem derült ki semmi érdemleges információ, amiről viszont Bécsből értesítették Wenckheimet.⁸⁷

83 Pl. 1867 szeptemberében Beust arra hívta fel Andrassy figyelmét, hogy Kiss Károly nagyszombati ügyvéd a szélsőbaloldali Magyar Újság előfizetője, s a földtehermentesítési kötvények kapcsán a magyar kormány ellen agitál. Beust átirata Andrassyhoz, Bécs, 1867. szept. 27. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 64/1867.

84 Levélfogalmazvány Wenckheimhez, Bécs, 1867. aug. 2. HHStA, IB, BM 4241/1867.

85 Jelentésfogalmazvány Crenneville grófhhoz, az uralkodó első szárnysegédjéhez, Bécs, 1867. jún. 2. és Levélfogalmazvány „M. B....y”, „St. Sz....cs”, „F. v. G....a” és „K. Cz.l.” részére, Bécs, 1867. jún. 4. (német nyelvű) HHStA, IB BM 3255/1867.

86 Meysenburg, a külügyminiszter államtitkárhelyettesének átirata a rendőrminisztérium elnökségéhez, Bécs, 1867. márc. 29. (német nyelvű) és Levélfogalmazvány „Ladisl. T...ch” részére, Bécs, 1867. ápr. 1. (német nyelvű). HHStA, IB, BM 2160/1867.

87 Ráday Gedeon gróf átirata Ritter von Schäferhez, Buda, 1867. jún. 6. (német nyelvű) és Beust levélfogalmazványa Wenckheim Béla báróhoz, Bécs, 1867. jún. 16. (német nyelvű). HHStA, IB, BM 3345/1867., 3422/1867.

Más alkalmakkor a magyar belügyminisztérium kért és kapott információkat egyes személyekről.⁸⁸

Külföldi emisszáriusok tevékenysége a birodalmon belül ismét csak kínálkozó alkalom lehetett az együttműködésre: 1867 nyarán több személyt kiutasítottak, mivel a birodalom több tartományában, köztük Magyarországon is meg nem engedett gyűjtést folytattak egy Palesztinában felépítendő katolikus templom építése céljára.⁸⁹ Augusztusban arról kértek Bécsből információt Wenckheimtől, hogy igazak-e az újságok – mi már tudjuk, „kacsa” – hírei, miszerint Garibaldi Pöstyénben fürdőzik s Pestre készül.⁹⁰ Szeptemberben arról írtak Andrásynak, hogy bizalmas jelentés szerint Pesten tartózkodik Georg Athanasi, a szerb hadsereg tisztje, aki volt honvédtiszteket a szerb hadseregbe való belépésre buzdít.⁹¹ Szintén szeptemberben Beust egy bizonyos Schöllerre hívta fel Andrásy figyelmét, aki feltehetően porosz ügynökként Párizsból Ausztria–Magyarországra érkezik. Kandó Kálmán miniszteri tanácsos értesítette erről Wenckheimet, aki a megyei főispánokat és a főkapitányokat, a szabad királyi városi polgármestereket és az erdélyi királyi biztost tudósítja majd erről.⁹² Egy hónappal később egy Pesten tartózkodó fiatal moszkvai jogászra, Basil Gubinra (Kubin) hívták fel Bécsből a figyelmet mint orosz emisszáriusra.⁹³

A két birodalomfél rendőri szervei tehát zökkenőmentesen alakították ki a kiegyezést követő első hónapokban az együttműködés csatornáit és lehetséges terepeit. Az együttműködés mellett azonban – amint azt láttuk — Bécs továbbra is fenntartotta levelezői hálózatát, s újabb emberekkel tovább is építette. Ráadásul Ludasi Móron keresztül a magyar kormányzati elit legfelsőbb köreibbe is bepillantást nyerhetett 1869 nyaráig. Nem tudjuk, a magyar kormány rendelkezett-e hasonló bizalmasokkal a birodalom másik felén, erre vonatkozóan a fennmaradt hivatalos iratanyag nem nyújt semmiféle támpontot. De az valószínűsíthető, hogy az ugyanazon birodalom két felének rendőrsége közötti viszonyt a motivációk és érdekek sokszínű és bonyolult hálózata alakította a későbbiekben is.

88 1867 szeptemberében pl. a prágai helytartóság információi alapján küldtek Bécsből Wenckheim kérésére adatokat a Szegeden lakó, Wenzel Knesch névre szóló papírokkal rendelkező Josef Woronieckiről. Levélfogalmazvány Wenckheimhez, Bécs, 1867. szept. 14. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 4841/1867.

89 Levélváltás Beust–Wenckheim, ill. az utóbbi nevében eljáró Szlávy József között, Bécs–Buda, 1867. júl.–nov., (német nyelvű) HHStA, IB, BM 3847/1867.

90 Levélfogalmazvány Wenckheimhez, Bécs, 1867. aug. 7. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 4300/1867.

91 A bizalmas jelentés szerint az illető bajai születésű, Esztergomban volt kereskedő, aztán 1848–1849-ben honvéd, sumlai emigráns, s azután lépett szerb katonai szolgálatba. Levélfogalmazvány Andrásyhoz, Bécs, 1867. szept. 15. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 5061/1867.

92 Beust nevében átirat Andrásyhoz, Bécs, 1867. szept. 14. (német nyelvű), Kandó Kálmán átirata Wenckheim Bélához, Buda, 1867. szept. 17. MOL K 150 1867-III/R-16-3937.

93 Levélfogalmazvány Wenckheimhez, Bécs, 1867. okt. 6. (német nyelvű) HHStA, IB, BM 5354/1867.

ÁGNES DEÁK
AN OLD CASE OF POLITICAL TRANSFORMATION
AND STATE POLICE – 1867

Following the negotiations on compromise, the new Hungarian government was formed on 17 February 1867, and it was led by Count Gyula Andrassy. The new government was vested with the power of the dissolved Royal Lieutenancy Council, which involved managing police affairs as well. On 22 February, Andrassy and Baron Béla Wenckheim, Minister of the Interior, instructed in words the first man of the Hungarian police system, the police director of Pest–Buda Joseph Worafka, to continue his official work. Finally, the imperial police authorities were dissolved at the end of April.

In these few months the ministry of police made every effort to conceal the traces of the former network of informers from the new Hungarian authorities, and they prepared the way for reorganization. On 22 February Worafka was told to make a report on the informers employed by Hungarian police force, indicating the suitable persons to become subsequently the central confidential correspondent of the ministry of police without direct control. Worafka proposed 25 persons all in all for further information service, but we do not know who and in what form was employed ultimately. On 18 April the ministry of police ordered Worafka to discontinue the relations with every agent. Meanwhile, in April the Austrian Prime Minister Count Beust prescribed strict revision concerning the central confidential correspondents acting in Vienna. The primary motive of this decision was the need to improve the situation of the budget, thus, it was only in remote connection with the political transformation in Hungary. At that time 14 people acted as confidential correspondents in Hungary for the ministry, and one informer in order to report on the activity of the Hungarian conservatives in Vienna. The ministry discontinued the relations with most of the informers from the country, but the most influential agents were protected from being exposed, and they were even used later on. Mór Ludasi (Gans), an agent acting in Vienna, headed the press bureau of the prime minister's office of Andrassy for a time, while the other one, Richárd Gelich held a high position in the Ministry of Defence.

The issue of informers occupied intensively general public, at least in Pest–Buda. Nevertheless, the Andrassy government did not make peculiar efforts to “reveal” the former network of informers, and the new power was interested in concealing the traces of the past rather than in confrontation politics toward the imperial centre of Vienna. Therefore, the leaders being in charge of police affairs in the two parts of the empire established smooth exchange of information and cooperation pretty soon.

At the Hungarian Cabinet meeting of 17 March, with the emperor's presiding, a decree was passed to establish a police department within the Ministry of the Interior. The proposal, which was prepared for the emperor by the ministry, put forward the set up of new state police authorities and new network of informers, as well. On the contrary, the state police was formed only in 1872, and the country-wide system was developed also subsequently. For the smooth operating of a national and centralized network of informers, local police forces would have been required. It is still not cleared up whether the Hungarian government had “confidants” in Vienna, as the other partner did in Pest–Buda.